

Zorica Kuzmanović

Upotreba etnografskih analogija u arheološkom zaključivanju *

Apstrakt: Kao metodološki princip analogija je prisutna u svim naučnim disciplinama iako, s logičkog stanovišta, strogo posmatrano, ne zadovoljava kriterijume koji bi je okvalifikovali kao pouzdano sredstvo zaključivanja. Pitanje relevantnosti analoškog zaključivanja bilo je naročito važno za arheologiju koja je, težeći naučnoj objektivnosti, pokušavala da sazna kakva je bila prošlost. Istorija tog akademskog stremljenja ka naučnom idealu razotkrila je, međutim, suštinsku nepouzdanost, logičku nedoslednost i najzad neobjektivnost svih arheoloških zaključaka o prošlosti, ukazavši na činjenicu da sve što saznajemo o prošlosti, saznajemo, ili bolje reći, interpretiramo po analogiji na sadašnjost.

Ključne reči: arheološka epistemologija, zaključivanje po analogiji, teorija srednjeg opsega, etnoarheologija, relaciona analogija.

Nastojeći da saznaju kakva je bila prošlost, arheolozi su oduvek bili zagledani u sadašnjost. Jedino moguće objašnjenje ili razumevanje stvari koje potiču iz prošlosti je ono koje smo iskusili u sadašnjosti. Od bazičnog klasiifikovanja i imenovanja predmeta do razumevanja kako su ti predmeti korišteni i kakav je njihov društveni kontekst, arheolozi su uvek usmereni na sadašnja zbivanja iz kojih posuđuju ideje koje zatim pokušavaju projektovati na prošlost. Drugačije rečeno, prošlost se oduvek saznaje po analogiji na sadašnjost. Bez analogije sa sadašnjošću, prošlost bi verovatno zauvek bila izgubljena.

Pitanje analogije predstavlja kompleksan, možda čak, ključni problem za epistemologiju arheološke discipline. Kao metodološki princip, analogija je, takođe, prisutna i u svim drugim naučnim disciplinama, iako, u logici, strogo posmatrano, ne zadovoljava kriterijume koji bi je okvalifikovali kao pouzdano sredstvo zaključivanja (Borčić 1998:1). Kontroverza je očita, zato što je sa metodološkog stanovišta analogija nezaobilazno i plodotvorno sredstvo koje

* Rad je rezultat učešća na naučnoistraživačkom projektu *Interkulturalna komunikacija u paleobalkanskim društvima* br. 147040, koji finansira Ministarstvo nauke Republike Srbije

je dalo i daje izvanredne rezultate, dok, sa druge strane, sa logičkog stanovišta, analogija, ne garantuje apsolutnu istinitost zaključaka. Za arheologiju je ova kontroverza postala naročito problematična nakon pokušaja tzv. novih arheologa iz šezdesetih godina 20. veka da ovu disciplinu zasnuju po ugledu na prirodne nauke sa merljivim i proverljivim naučnim metodom.

Zaključivanje po analogiji, kao logički metod, može se definisati kao postupak po kome iz pretpostavke da se određena svojstva neka dva procesa ili objekta podudaraju, zaključujemo da posmatrani procesi ili objekti imaju još i neko drugo zajedničko svojstvo. Preciznije, ako objekat *a* ima osobine A, B, C, X; i ako objekat *b* ima osobine A, B, C, onda, po analogiji, objekat *b* ima, verovatno, i osobinu X. Osnovni problem je u tome što se prilikom ovakvog analoškog prenošenja značenja sa baze na cilj ne uspostavlja uzročno-posledična veza između elemenata koji se porede, te se može desiti da pri zaključivanju po analogiji, hipoteze budu istinite, a zaključak lažan. Drugačije rečeno, ne postoji nikakva uzročna veza između baze i cilja, te prenošenje značenja nije logički nužno, odnosno, nužno istinito (Primorac i Ule 2006: 46). Rasuđivanje po analogiji je slučaj zaključivanja po verovatnoći koje zavisi od uzimanja podesnih uzoraka (Koen i Nejgel 2004: 303). Stoga je metod zaključivanja po analogiji, zbog svoje jednostavnosti, nepreciznosti, te, konačno, nepouzdanosti, često osporavan kao irelevantan naučni postupak.

Jasno je, ipak, da je i pored toga, zaključivanje po analogiji ponekad dobar putokaz ka ispravnim naučnim hipotezama, naročito u slučajevima kada se o predmetu istraživanja ne zna mnogo i kada je analogija najčešće i jedini metod koji je moguće primeniti. Analogija je naročito važna za epistemologiju arheološke discipline, zato što, kao što je već pomenuto, sve što znamo o prošlosti saznajemo po analogiji na sadašnjost. U osnovi arheološke epistemologije stoji dilema kako premostiti jaz između prošlosti i sadašnjosti, jaz između podataka i tumačenja. U načelu to je moguće postići samo putem analogije. Analogija predstavlja korišćenje informacija iz jednog poznatog konteksta, u ovom slučaju sadašnjosti, kako bi se objasnili podaci nađeni u drugom nepoznatom kontekstu, u ovom slučaju, prošlosti. Ako se svaki iskaz o prošlosti neizbežno daje u sadašnjosti, on je, takođe, neizbežno *analogija* (Džonson 2008: 70). Ako su svi zaključci o prošlosti neminovno izvedeni po analogiji na sadašnjost, ispostavlja se onda da oni nikada neće biti provereni niti dokazani. Tako se pitanje analogije između prošlosti i sadašnjosti ispostavilo kao ključno pitanje arheološke epistemologije, koje je nepovratno srušilo veru u nezavisno i objektivno znanje o prošlosti.

Upotreba etnografskih analogija u spekulacijama raneovolucionističkih teoretičara

Rana upotreba etnografskih analogija u arheološkom zaključivanju naročito je ulivala optimizam i poverenje u pogledu njenog potencijala da se koristi kao interpretativni izvor za rekonstrukciju praistorijskih zajednica. Početak prakse izjednačavanja praistorijskih i "primitivnih" ljudi modernog doba seže unazad do 16. veka, do vremena kada je naraslo etnografsko znanje o novim i "primitivnim" svetovima počelo sve više uticati na arheološku interpretaciju praistorijskih kultura (Wylie 2002: 137). Štaviše, takve paralele pojavljuju se u samom temelju nastanka arheologije kao discipline. U 19. veku teorijske postavke društvene evolucije, prema kojima sva društva prolaze kroz iste razvojne nivoe, nosile su implikacije da onovremena "primitivna" društva možemo iskoristiti kao analogiju za praistorijsku prošlost (Cunningham 2003: 393; Trigger 1989). Tako je, na primer, čuvena Labokova (J. Lubbock) knjiga *Praistorijsko doba* iz 1866, nosila podnaslov *Ilustrovano drevnim ostacima te postupcima i običajima današnjih divljaka* (Džonson 2008:75).

Informacije koje su u sve većem broju stizale od etnografskih istraživača, s jedne, i devetnaestovekovna teorija razvoja kulture, s druge strane, stvorili su idealnu osnovu za evolucionističke spekulacije o razvojnim nivoima koje su dostigle pojedine praistorijske kulture. Devetnaestovekovni evolucionisti smatrali su da savremene "primitivne" kulture treba razumeti kao otelotvorenje različitih stepena opšteg kulturnog razvoja, stepena koji se potom mogu projektovati na prošlost. Tako se nekritički prihvatilo da savremene "primitivne" kulture odgovaraju najranijim praistorijskim formama divljaštva, da one predstavljaju početnu evolutivnu tačku u pogledu tehnološkog, ekonomskog i političkog razvoja, razvoja koji će svoj vrhunac dostići u industrijskoj civilizaciji Zapadne Evrope (Wylie 2002: 137). Ovako formulisana spekulativna šema funkcionisala je kao šablon za interpretativnu rekonstrukciju praistorijskih doba.

Klasični primer analoške interpretacije u tradiciji devetnaestovekovnog evolucionog mišljenja je Solasova studija (Sollas 1924 – preuzeto kod Wylie 2002: 138) *Ancient Hunters* (1924) u kojoj su četiri etnografski dokumentovane lovačke kulture identifikovane kao savremeni duplikati za četiri poznata praistorijska doba (Lucas 2001: 188).

Nova analogija

Najranije reakcije protiv upotrebe savremenih etnografskih analogija za interpretaciju praistorijskih kultura odnosile su se upravo na interpretacije poput ove Solasove, tzv. "direktno čitanje prošlosti iz sadašnjosti" (Wylie 2002:138). Reč je o najprostijem obliku tzv. formalne analogije, koja je naročito bila me-

ta kritike. Formalna analogija predstavlja formu zaključivanja koja tvrdi da ako dva objekta ili dve situacije imaju određena zajednička svojstva, onda verovatno imaju i neka druga (Cunningham 2003; Gould and Watson 1982; Hodder 1982:16; Wylie 1982; 2002). Osnovni problem kod ovakve upotrebe etnografskih analogija je u tome da, čak i ako se ustanovi sličnost između savremene i praistorijske kulture u jednom području njihovih praksi to nije dovoljno da se izvode analogije i u ostalim neindikativnim područjima, te da se kulture porede kao totaliteti koji su prevashodno određeni stepenom evolutivnog razvoja (Lucas 2001: 187-192; Trigger 1998). Ova kritika formalne analogije istovremeno pokreće još jedan opštiji problem koji se javlja kod takvog zaključivanja. Pozivanje na etnografske podatke neizbežno vodi ka konstruisanju prošlosti koja je opterećena predstavama iz sadašnjosti. Upotreba etnografskih analogija je takoreći potencijal za projektovanje etnocentrične sadašnjosti na prošlost.

Reakcija protiv upotrebe etnografskih analogija prvobitno usmerena na preovlađujuću interpretativnu praksu devetnaestovekovnih evolucionista, polovinom narednog stoleća prerasla je među anglo-američkim arheolozima u formu šire debate i upotreba analogija ubrzo će se ispostaviti kao jedan od najproblematičnijih aspekata arheološkog zaključivanja (Wylie 2002). Naime, tada već dominantan i preovlađujući kulturno-istorijski pristup u arheologiji fokusiran prevashodno na problem kulturnih grupa (Olsen 2002; Džonson 2008), nekritički je prihvatio upotrebu ovih prostih, formalnih analogija i direktnih istorijskih analogija za objašnjavanje bilo koje arheološke situacije. Direktni istorijski metod (Cunningham 2003, Gould and Watson 1982) ili metod kontinualne analogije (Gould 1977: 371-372) počiva na pretpostavci kontinuiteta populacije ili kulture na jednom prostoru, tako da se arheološki zapis jednog područja tumači na osnovu živih zajednica koje naseljavaju to područje i za koje se pretpostavlja da su u genetičkoj vezi sa populacijom iz prošlosti.

Usled naraslog skepticizma, došlo je do niza pokušaja da se upotreba analogija postavi na čvršće metodološke temelje kako bi se takva vrsta interpretativnog zaključivanja zaštitila od mogućih spekulacija. Raznovrsna rešenja predložena u tu svrhu u literaturi, objedinjeno se navode kao pokušaj uspostavljanja *nove analogije* (Wylie 2002).

U pokušaju da se upotreba analogija metodološki ojača, Grejm Klark (J. G. Clark) se zalaže za to da njena upotreba može biti opravdana ako je moguće dokazati neki vid kulturnog kontinuiteta između dve grupe (Clark 1951 preuzeto kod Wylie 2002: 139). To znači da ako bi se moglo pokazati da su praistorijska i etnografska kultura bile deo kontinuirane kulturne tradicije, onda bi se za sličnosti u njihovoj materijalnoj kulturi moglo pretpostaviti da su oblikovane u sličnim uslovima i putem sličnih praksi ponašanja. U suštini, ovo Klarkovo razmatranje uslova u kojima je opravdano koristiti etnografske analogije, podržalo je upotrebu direktnog istorijskog pristupa, praksu koja je među arheolozima bi-

la uveliko raširena (Wylie 2002: 139). Pored ovoga, Klark nalazi opravdanje i za širu upotrebu analogija između nepovezanih kulturno-istorijskih konteksta i to formuliše kroz neoevolucionistička adaptivna pravila: grupe čiji opstanak počiva na sličnim tehnologijama preživljavanja i koje žive u sličnim ekološkim okruženjima, verovatno će biti slične i u ostalim aspektima kulture (Clark 1954 preuzeto kod Hodder 1982: 16). Istražujući Star Kar, Klark je na bazi ovog neoevolucionističkog principa rekonstruisao širok opseg kulturnih fenomena. Upoređujući sličnu tehnologiju i slično prirodno okruženje između ove mezolitske kulture i lovačkih zajednica Severne Amerike i Grenlanda, Klark je rekonstruisao prakse preživljavanja, demografiju, unutrašnju podelu rada te socijalnu organizaciju (J. Clark 1954 – preuzeto kod Hodder 1982: 12-16). Premda sada ograničena na adaptivne kriterijume, Klarkova analogija je i dalje predstavljala formu pomenute formalne analogije.

Iako ovo nije bilo naročito novo rešenje, Klarkovo razmatranje bar je ukazalo na neophodnost selekcije zasnovane na nekim eksplicitnim principima, kako bi se upotreba određene analogije smatrala relevantnom. Otuda se takvo teorijsko osveščivanje problema upotrebe analogije u arheologiji, koje su pedesetih godina 20. veka pokrenuli Klark i njegovi savremenici, smatra najranijim pokušajima da se upotreba analogija postavi na čvršće metodološke temelje (Lucas 2001: 188).

Pored Klarka, i niz drugih autora radio je na iznalaženju kriterijuma kojima bi se ograničila upotreba analogija i istovremeno povećao kredibilitet nje primene. Robert Ašer (R.Ascher) je u odbranu nove analogije, šezdesetih godina iznova ponudio neke opšte argumente (Cunningham 2003: 392; Wylie 2002: 143): pažljiva procena bliskosti istorijske veze između eventualne analogije i arheološkog predmeta obezbeđuje bazu za sistematično procenjivanje stepena verovatnoće analoškog tvrđenja. Takvom, pažljivom procenom, eliminisao bi se niz interpretativnih opcija sve dok se ne dođe do najboljeg rešenja. Ovakvo Ašerovo zalaganje za etnoarheologiju, motivisano je obavezom, ne samo da se obezbedi širi nivo interpretativnih opcija, već takođe i tlo za procenjivanje verovatnoće tih opcija, u smislu da se uvidi koja arheološka ili etnografska informacija nedostaje da bi se eliminisala njihova nepouzdanost (Wylie 2002: 143). On, dakle, smatra da se putem etnografskih istraživanja može doći do činjenica o praksama i procesima koji iza sebe ostavljaju određeni arheološki zapisi.

Glavna reakcija kritičara na ovo i dalje je bila da zaključci do kojih se dođe putem analoških argumenata impliciraju znatno širi spektar sličnosti od onoga koji se pretpostavlja u premisi. Ašer se, međutim, suprotstavlja tvrdnjama kritičara po kojima se svaki primer ove forme zaključivanja smatra pogrešnim čim padne ispod nivoa logičke izvesnosti. On prihvata da je zaključivanje po analogiji uvek nepouzdanost, ali takođe tvrdi da bi takve zaključke trebalo smatrati pokušajima koji će uvek ostati otvoreni za revizije, zavisno od

toga kako arheolozi proširuju područja znanja i arheološke podatke na kojima su ona bazirana (Wylie 2002: 143).

Međutim, paralelno sa pokušajima da se upotreba analogija ograniči i iznađe kriterijum za njihov odabir koji bi garantovao validnost, rasli su skepticizam i negodovanje povodom takvih pokušaja. Tvrdilo se da jednom prepoznata etnografska ili uopšte kulturna raznolikost osujećuje svaki pokušaj da se dođe do kriterijuma koji bi ograničio upotrebu analogija (Smith 1955 – preuzeto Wylie 2002: 140). Bilo je i onih arheologa koji su poricali bilo kakvu, čak i ograničenu upotrebu analogija, smatrajući da to neminovno vodi projektovanju etnocentrične sadašnjosti na prošlost, te da nas upotreba savremenih analogija ograničava da saznamo potencijalne jedinstvenosti i posebnosti kulturnih formi iz prošlosti.

Ova najranija debata po pitanju upotrebe analogije koja se razvila krajem prve polovine 20. veka, predstavljala je uvertiru u znatno opsežniju diskusiju koja je šezdesetih godina započeta u krugovima tzv. procesnih arheologa. Započeta kao reakcija protiv upotrebe etnografskih analogija u spekulativnim interpretacijama evolucionističkih arheologa, polovinom veka ova debata je među arheolozima pokrenula ozbiljan, u to vreme već krajnje neophodan, kritički pristup nizu epistemoloških problema u arheologiji. Započelo je doba *nove arheologije*.

Nova arheologija

Nova, ili procesna arheologija kako se drugačije naziva, jeste teorijski pravac nastao šezdesetih godina 20. veka koji je propagirao pozitivističku epistemologiju i neoevolucionizam kao antropološku osnovu (Džonson 2008; Olsen 2002; Gibbon 1989). Kritikujući kulturno-istorijsku arheologiju, prevashodno njen normativni pristup kulturi zasnovan na pukoj deskripciji (Džonson 2008: 35-38), procesni arheolozi počeli su se zalagati za arheologiju koja proizvodi egzaktno, objektivno i proverljivo znanje. Za razliku od tradicionalnog gomilanja informacija o kulturnim grupama na bazi opisa, "nauka", tvrdili su novi arheolozi, koristi svoje podatke da bi proverila hipoteze o tome kako svet funkcioniše i iz tih zaključaka izvodi uopštavanja (Gibbon 1989: 67-68; Džonson 2008: 39).

Težeći takvom naučnom idealu, oni su kao epistemološki temelj nove arheologije prihvatili logičko-pozitivističku teoriju saznanja, po kojoj se sva objašnjenja moraju ili podvesti pod opšte zakone ili treba ukazivati na njih da bi se mogla smatrati naučnim dokazima (Gibbon 1989: 74-75). Bilo je prihvaćeno da, ako arheolozi žele da objašnjavaju na potpuno naučni način, moraju da ukazuju na opšte zakone koji povezuju uzroke i posledice (Olsen 2002: 85). S obzirom na takav cilj, arheolozi se moraju služiti hipotetičko-deduktivnom

metodom saznanja, to jeste naučnim postupkom prilikom koga se pretpostavljena hipoteza deduktivno proverava na arheološkom materijalu (Gibbon 1989: 75; Džonson 2008: 59). Sedamdesetih godina 20. veka, u jeku ovih opštih rasprava o velikim teorijskim pitanjima epistemologije i pozitivizma, Binford, najistaknutiji predstavnik nove arheologije, smatrao je da su takve rasprave od drugostepenog značaja u poređenju s jednim važnijim pitanjem. Naime, smatrao je da tvrdnja arheologije da je nauka, opstaje ili pada na pitanju analogije (Džonson 2008: 71).

Procesni arheolozi su kritikovali koncept "nove analogije", naročito Luis Binford (Binford 1983b: 7-8) i Ričard Guld (Gould 1980: 32, Guld u Gould and Watson 1982: 372). Pokušaj da se odbrani kredibilitet analoškog zaključivanja, tako što će se postaviti ograničeni kriterijumi za odabir analogije, ili tako što će se ojačati argumenti na kojima su interpretacije bazirane, po strogom novoarheološkom viđenju, i dalje su bili primeri induktivizma u tom smislu da se za određenu arheološku situaciju pronalazilo objašnjenje koje nikada nije testirano, već se svaki novi sličan arheološki slučaj podvodio pod to objašnjenje (Binford: 1983b: 14; Wylie 2002: 144). Suština Binfordove i Guldove kritike bila je u tome da sličnosti u određenim aspektima izvora analogije i arheološkog subjekta, kao i korelacije između određenih promenljivih, ne moraju garantovati sličnost u ostalim aspektima kao i uzročnu vezu između tih promenljivih (Porčić 2006). Empirijske generalizacije zasnovane samo na visokoj korelaciji između dva fenomena ne mogu se tretirati kao istinski uzročni zakoni ili objašnjenja (Binford 1978). Ova kritika, koju su Binford i Guld prvenstveno namenili pobornicima nove analogije, zapravo je bila opšte mesto logičko-pozitivističkog odbijanja da se analogija tretira kao relevantan naučni metod, jer korišćenje analogije neizbežno vodi ka pravljenju logičke greške *afirmacije konsekvensa* (Gould and Watson 1982: 372; Kelly and Hanen 1988: 221-224; Koen i Najgel 2004: 287-288; Wylie 1982: 389-390). Naime, zbog induktivne prirode analoškog zaključivanja tvrditi konsekvens je greška, zato što isti konsekvens može da sledi iz više antecedensa. Drugim rečima, više različitih uzročnih procesa može rezultirati istim posledicama, to jeste slediti isti arheološki trag.

Alternative novoj analogiji

Arheologija pokušava da sazna kakva je bila prošlost. Arheološki zapis je, međutim, rezultat dinamike prošlosti, ali ne odslikava direktno tu dinamiku. Stoga je arheolog uvek prinuđen da na osnovu saznanja iz sadašnjosti konstruiše i interpretira prošlost. Sve što saznajemo o prošlosti, dakle, saznajemo po analogiji na sadašnjost. Binford je ovo jasno uvideo, ali je, zalažući se za disciplinu koja je sebe smatrala naukom u kojoj su sudovi proverljivi, takođe

uvideo da je do tada uobičajena upotreba analogije, kao epistemološkog instrumenta, u arheologiji neprimerena. Kao alternativu ponudio je *teoriju srednjeg opsega* (Binford 1977, 1978, 1981).

Teorija srednjeg opsega je pojam poreklom iz sociologije koji ukazuje na neophodnost da se stvore principi za povezivanje teorija o društvu na "visokom nivou" sa empirijskim istraživanjima na "nižem nivou" (Schiffer 1988: 462). U arheologiju je taj pojam prvobitno uveden sredinom sedamdesetih, ali teorija srednjeg opsega postala je šire poznata tek kroz Binfordove teorijske radove i etnoarheološka istraživanja (Binford 1977, 1978, 1981).

Naime, prvobitni entuzijazam novih arheologa u pogledu mogućnosti da se saznaju opšte zakonitosti po kojima društva i kulture funkcionišu, sedamdesetih je već splasnulo, s obzirom na činjenicu da se do tog trenutka došlo do vrlo malo zakona, a da ih je još manje bilo podvrgnuto sistematskoj proverbi. Ispostavilo se kako je, pre izgradnje bilo kakve opšte teorije (zakona) o ljudskom ponašanju u prošlosti, neophodno uspostaviti zakonomerne odnose koji će omogućiti da se na osnovu arheološkog materijala rekonstruiše takvo ponašanje (Binford 1977: 6). Binford je, dakle, uvideo kako je neophodno doći do novog skupa teorija i zakona koji omogućavaju da se na osnovu arheološke građe rekonstruiše ponašanje iz prošlosti, a teorija srednjeg opsega je nudila rešenje da se popuni prostor između teorije o društvu i arheoloških podataka (Lucas 2001:183-184). Pod pretpostavkom da ljudsko ponašanje ostavlja određene "simptome" koji ostaju u arheološkom zapisu, arheolozi bi trebalo da ovladaju sposobnošću da prepoznaju te simptome i da ih onda "prevedu" u ponašanje koje ih je prouzrokovalo (Cunningham 2003; Porčić 2006).

Da bi se konstruisala teorija srednjeg opsega ili otkrili zakoni koji povezuju ono što je statično (materijalna kultura) sa onim što je dinamično (ljudsko ponašanje), morala se "shvatiti dinamika živih sistema i proučavati njihove statične, materijalne posledice" (Binford 1983a: 101). Binford je uvideo da je nemoguće isključivo na osnovu arheološkog zapisa ustanoviti koji su to relevantni pokazatelji prošlih aktivnosti i koji su interpretativni principi relevantni za određene klase podataka. Hipoteze o nastanku arheološkog zapisa potrebno je testirati u sadašnjosti, to jeste nezavisno od arheološkog materijala na koji želimo da ih primenimo. Dakle, za jednu eksplicitnu teoriju srednjeg opsega neminovno je istraživati etnografsku sadašnjost. Otuda je među arheolozima ubrzo oživelo i zanimanje za etnoarheologiju, ili arheološko proučavanje materijalne kulture u sadašnjosti, kao metodološki put ka pronalaženju načina da se dinamika ljudske aktivnosti poveže sa statikom arheološkog zapisa (Cunningham 2003; David and Kramer 2001)

Šta to u praksi znači? Cilj je da se uspostave klase objekata čija će se dispozicija posmatrati u procesu formiranja arheološkog zapisa u sadašnjosti (Porčić 2006). Da bi se analitičke jedinice ustanovljene u sadašnjosti mogle projektovati na prošlost, potreban je princip uniformnosti (Binford 1981: 27).

Binford je pretpostavio da princip uniformitarnosti važi u najmanje tri domena – ekološkom, anatomskom i u domenu prostornog ponašanja (Binford 1977: 8). Sledi da gradnja teorije srednjeg opsega može biti relativno izvodljiva za oblasti arheološke građe kojima vladaju fizički ili biološki procesi ili su od njih zavisne, ali manje kada je reč o drugim oblastima (Džonson 2008: 79).

Ispostaviće se, međutim, da je Binfordovo insistiranje da se iz istraživačkog programa odstrani analogija, neostvarivo. Ovo je ubedljivo pokazala Alison Vajli (A. Wylie) ukazujuću na činjenicu da Binfordov program izgradnje teorije srednjeg opsega počiva na specifičnoj vrsti analogije, koja je, iako po svojoj prirodi daleko složenija i utemeljenija u epistemološkom smislu od formalne analogije koju je kritikovao, ipak i dalje analogija (Wylie 1982). Nastojeći da dokaže tvrdnju kako su različiti tipovi musterijenskih alati zapravo "različiti kompleti alata" i da odražavaju različite vrste kulturnog prilagodavanja, Binford je krenuo da istražuje savremene Nunamiute kako bi prikupio informacije srednjeg opsega koje bi mu bile oslonac za razrešenje ovog pitanja (Binford 1978). Posmatranje Nunamiuta, grupe koja se bavila lovom na jelene u uslovima sličnim onima koji su vladali u južnoj Francuskoj tokom musterijenskog razdoblja, moglo je dati odgovor na pitanje, kakve arheološke celine su posledica kakvih lovačko-sakupljačkih aktivnosti. Ironično je, kako piše Vajli, da, uprkos Binfordovom kategoričnom odbijanju svake vrste analoškog zaključivanja, baza za njegovu argumentaciju počiva na analogiji između savremenih i paleolitskih ljudi (Wylie 2002: 68).

Binfordovo odbacivanje zaključaka izvedenih na osnovu formalnih analogija, kod nekih autora je bilo još isključivije. Na primer, Friman (L.G. Freeman) je insistirao da bi zaključivanje na osnovu analogija trebalo eliminisati iz svih aspekata arheološkog zaključivanja, uključujući i formulisanje interpretativnih hipoteza – razumevanje arheoloških ostataka može i treba da bude bazirano direktno na arheološkim ostacima (Freeman 1968 – preuzeto kod Wylie 2002: 145). Friman, međutim, nikada nije tačno objasnio kako je moguća analiza takvih podataka, a da se ne pređe na čisto deskriptivni nivo, samo zarad metodološke sigurnosti.

Postprocesna kritika

Za razliku od procesne arheologije koja kulturu vidi prevashodno kao odgovor na ekološke faktore, postprocesna arheologija – teorijski pravac koji se pojavljuje osamdesetih godina 20. veka (v. Džonson 2008, Olsen 2002), pomerila je fokus posmatranja i primat dala kognitivnim, simboličkim i ideološkim aspektima ljudskog ponašanja. Krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih godina znatan broj arheologa bio je sve nezadovoljniji pravcem kojim se arheologija kretala. Oni su posebno ukazivali na probleme pozitivističke

epistemologije i metoda dokazivanja i potvrđivanja arheoloških interpretacija (Džonson 2008: 125). Tvrdili su da se isti obrasci ili trag u arheološkoj građi mogu zadovoljavajuće protumačiti na razne načine ili objasniti na osnovu mnogobrojnih mogućih procesa. Uvidelo se, takođe, da nema načina da se izvrši apsolutna provera dvaju alternativnih hipoteza. U potonjoj literaturi o tome se često govorilo kao o problemu ekvifinalnosti, odnosno mogućnosti da različiti vidovi procesa ostavljaju isti arheološki trag (Džonson 2008: 126).

Hoder (J. Hodder), jedan od najistaknutijih predstavnika postprocesne arheologije, takođe, smatra da je uspostavljanje analogije između prošlosti i sadašnjosti ključni aspekt arheološke discipline. On prihvata viđenje da jedini način da razumemo činjenice iz prošlosti jeste da se ispita odnos između obraza i procesa u sadašnjosti. Nemogućnost provere tvrđenja zasnovanog na analoškom zaključivanju, po njemu, međutim, nije razlog za odbacivanje analogije kao nenaučnog instrumenta. S obzirom na generalno postprocesno viđenje o tome da arheološke interpretacije prošlosti nikada ne mogu biti apsolutno proverive i dokazive, jasan je ovakav njegov stav. Ipak, Hoder takođe odbacuje formalnu analogiju koja tvrdi da ako dva objekta imaju neka zajednička svojstva, onda verovatno imaju i neke druge sličnosti, kao neuverljiv i nedovoljan postupak zaključivanja. Kao bolju i utemeljeniju formu analogije predložio je tzv. relaciju analogiju baziranu na uzročnim pravilnostima između različitih delova analogije (Hodder 1982: 21).

Relacione analogije uspostavljaju uzročne veze između varijabli koje se poredе, na taj način da se specifikuje to kako su poznate varijable relevantne da se zaključuje o nepoznatim. Uspostavljanje relacione analogije nalaže da se, pored sličnosti, ispita i razlike i pokaže da one nemaju uzročno-posledični odnos sa varijablama koje su uporedive, te da je bez obzira na razlike, između određenih svojstava moguće uspostaviti analogiju (Hodder 1982: 19). Sve ovo, naravno, iziskuje iscrpno i detaljno razmatranje svih veza između osobina koje nas zanimaju, kako sličnih, tako i različitih, baš kao i njihov međusobni odnos.

Ni relacione analogije svakako neće obezbediti puni naučni legitimitet ovakvog zaključivanja, zbog pomenute greške afirmacije konsekvensa koja je u većini slučajeva neizbežna prilikom analoškog zaključivanja; ali željenu naučnu potvrdu, ističe Hoder, ne obezbeđuje ni novoarheološki program hipotetičko-deduktivne provere, jer je nemoguće uspostaviti metod provere koji će biti nezavisan od teorije, tj. pretpostavljene interpretacije podataka (Hodder 1982: 23). Kako se nijedna arheološka pretpostavka ne može apsolutno ni opovrgnuti niti dokazati (Hodder 1982: 22), cilj je ponuditi argumente veće verovatnoće. Upravo je u tome prednost relacionih analogija u odnosu na uobičajene formalne analogije.

Rani Hoderovi etnoarheološki radovi kao i radovi drugih postprocesnih (etno)arheologa počivali su na pretpostavci o uzročnim pravilnostima koje su smeštene u domenu ideologije ili simboličkog mišljenja (Cunningham 2003: 400).

Na taj način, reklo bi se, da poput Binforda koji pretpostavlja uniformno ljudsko ponašanje u domenu ekologije i prostornog ponašanja, Hoder i njegovi sledbenici pretpostavljaju uniformnost ljudskog mišljenja i kognitivnih struktura kako u prošlosti tako i danas. Ova implikacija je svakako u suprotnosti sa postprocesnim zalaganjem za kontekstualnu arheologiju, što podrazumeva da stvari nemaju univerzalno značenje, već da je ono uvek proizvod određenog i specifičnog konteksta. Ako svaki kontekst u kome je korišćena materijalna kultura predstavlja osoben aranžman značenja, ideja i strategija, kako je onda moguće koristiti savremeni kontekst za interpretaciju podataka iz prošlosti? Hoder, međutim, priznaje da svaki kulturni kontekst, iako u suštini jedinstven, sadrži i neka opšta značenja i simbolizme koji se mogu porediti (Hodder 1982: 26). Cilj analoškog razmatranja, po njemu, jeste upravo da se bolje razume kako neki opšti simbolički aspekti materijalne kulture, zavisno od konteksta, odnosno ostalih varijabli, mogu biti korišćeni u individualnim i grupnim strategijama (Kobylin-ski 1989). A kada smo dovoljno upućeni u sve aspekte materijalne kulture i njenog funkcionalnog, značenjskog i istorijskog konteksta, onda smo u mogućnosti da interpretiramo jedinstvene kulturne aranžmane različite od našeg savremenog iskustva (Hodder 1982: 26; Spencer 1992).

Ipak, većina postprocesnih istraživanja, kao što je uostalom slučaj i sa procesnim radovima, bazirana je na formalnim i strukturalnim sličnostima prilikom analoškog zaključivanja, pre nego na uzročnim pravilnostima koje je predlagao Hoder (Cunningham 2003: 390).

Odbrana analogije

Za upotrebu analogije kao legitimnog istraživačkog instrumenta naročito se, u nizu svojih radova, zalagala Alison Vajli i njena argumentacija je prihvaćeno od strane mnogih drugih autora (Cunningham 2003, David and Kramer 2001: 53). Vajli, zapravo, pokazuje kako se zaključivanje po analogiji može posmatrati kao kontinuum gde na jednom kraju stoji prosta formalna analogija, a na drugom ekstremu složena strukturalna analogija (ovakve analogije Hoder naziva relacionim) koja počiva na izomorfizmu koji postoji u strukturi izvora analogije i arheološkog subjekta. Sa logičkog stanovišta, zaključivanje po analogiji se sastoji u prenošenju informacija od izvora analogije do subjekta na bazi komparacije, koja, kada je potpuno razvijena, specifikuje kako su upoređeni elementi slični, različiti ili su nepoznate sličnosti. Ove dimenzije poređenja uspostavljaju pozitivne, negativne i neutralne komponente analogije (Wylie 2002: 147). Najprostija, formalna analogija, bazirana je na poređenju sličnosti i razlika na nivou forme između izvora analogije i subjekta. Interpretativno zaključivanje izvedeno je u ovom slučaju na bazi pretpostavke da kada dva objekta imaju neke zajedničke osobine, onda bi se moglo

pretpostaviti da imaju i druge zajedničke osobine (Wylie 2002: 147). Očigledno da su takve analogije slabe, mada dobijaju na snazi što se više tačaka sličnosti može dokazati između dvaju konteksta (Hodder 1982: 16). Za razliku od ovog najprostijeg slučaja, jaka ili relaciona analogija bazirana je na razumevanju uzročnih odnosa varijabli koje se porede. Naime, jačina relacione analogije počiva na razmatranju koji atributi analogije su relevantni da se zaključi prisustvo drugih nepoznatih atributa. Jedan atribut je relevantan za neki drugi, samo ukoliko postoji uzročno-posledični i determinišući odnos između njih (Wylie 2002: 148). Analogije koje obuhvataju razmatranje relevantnosti ove vrste su tipične relacione analogije. U praksi, formalne i relacione analogije su, kako kaže Vajli, dva kraja niza analoških argumenata manje ili veće snage (Wylie 1982; 2002).

Razmatranje upotrebe analogija u arheološkom zaključivanju koje je predložila Alison Vajli u mnogome je unapredilo arheološki pristup ovom problemu, prevashodno sa epistemološkog stanovišta. Kao što se vidi, brojne diskusije pre nje ukazale su na skoro sve probleme i eventualna rešenja, koja se odnose na upotrebu analogije u arheološkom zaključivanju. Međutim, niko kao ona nije tako jasno pokazao da je upotreba analogije u arheologiji, iako logički nedosledna, ipak neophodan put zaključivanja. Ova njena poenta je naročito došla do izražaja nakon "novoarheološkog" pokušaja da se upotreba analogije isključi kao relevantan naučni metod. Kao što je već rečeno, Alison Vajli je ukazala na činjenicu da Binfordov program počiva na specifičnoj vrsti analogije koja je, iako po svojoj prirodi daleko utemeljenija u epistemološkom smislu od proste analogije, ipak i dalje analogija (Wylie 1982). Neuspeh da se ovo uvidi bio je delimično posledica sužene definicije analogije (Lucas: 2001: 191), jer je za većinu autora analogija predstavljala formalnu sličnost između izvora (etnografije) i subjekta (arheologije), pri čemu su određene sličnosti korišćene s ciljem da naglase i druge sličnosti.

Pošto zaključivanje po analogiji gotovo nikada ne može biti u potpunosti izvesno, već je to slučaj zaključivanja po verovatnoći koja zavisi od uzimanja podnesnih uzoraka (Koen i Nejgel 2004: 303), Vajli predlaže dve procedure pomoću kojih arheolozi ipak mogu proceniti stepen relevantnosti uspostavljene analogije. Prvo, kao što je već istaknuto, analogije koje izvode, arheolozi bi trebalo bazirati na uzročnim relacijama. S tim u vezi, da bi pouzdanost analoškog zaključivanja bila što veća, eventualne relacije između materijalnih, kulturnih i bihevioralnih obrazaca i njihovih uzročnih mehanizama treba da budu što je moguće preciznije i iscrpnije razrađene. Naime, analoško zaključivanje mora da bude specifično dizajnirano, kako bi se odredilo koje uzročne veze postoje između materijalnih, kulturnih i bihevioralnih varijabli i pod kojim uslovima se ove veze mogu ili ne moraju očekivati. Drugo, stepen sličnosti ili razlika između dvaju konteksta koji su postavljeni u analoški odnos, mora biti uspostavljen putem testiranja. U slučaju etnografske analogije koja je primenjena na arheolo-

ški kontekst, ovo bi značilo specifikaciju onoga što se može očekivati u arheološkom zapisu, kao posledicu pretpostavljenih procesa iz prošlosti: *a)* ako su uslovi zaista bili onakvi kakvi su pretpostavljeni u hipotezi i *b)* ako su uslovi bili drugačiji od postuliranih (Cunningham 2003: 393). Pomenute procedure, koje je predložila Vajli, za cilj imaju da se unapredi znanje o uzročnim procesima i njihovom uticaju na materijalnu varijabilnost s jedne strane, i s druge strane, da se putem testiranja proceni validnost uspostavljanja analogije između dvaju konteksta. Shodno ovome, analoški zaključci se mogu smatrati relevantnim, samo ukoliko je moguće utvrditi da uzročni procesi koji se ispituju postoje na obe strane analoškog odnosa (Cunningham 2003: 395).

Zaključno razmatranje

Sve do sada pomenute diskusije o upotrebi analogije u arheološkom zaključivanju pratile su glavne tokove debate o analogiji na opštem polju naučne epistemologije. Kako je već naglašeno, kao metodološki princip, analogija je prisutna u svim naučnim disciplinama, iako ne zadovoljava elementarne logičke kriterijume koji bi je okvalifikovali kao pouzdano sredstvo zaključivanja (Borčić 1998:1; Kelly and Hanean 1998). Zbog takvog logičkog stanovišta po kome analogija predstavlja pogrešan metod zaključivanja, njena upotreba u nauci naročito je kritikovana od strane pozitivistički orjentisanih autora.

Hempel (C. G. Hempel), jedan od najistaknutijih pozitivista, video je ulogu analogije u nauci na dva načina: kao izvor za postavljanje hipoteze ona je vrlo korisna, ali u pogledu naučne provere, odnosno potvrđivanja, ona je irelevantna (Hempel 1965 preuzeto kod Kelly and Hanean 1998: 260). On tvrdi da je, rukovodeći se analogijom, opravdano postaviti određene hipoteze, ali provera takvih hipoteza mora biti u potpunosti nezavisna od analogije iz koje je hipoteza potekla. Smatra da je legitimno formulisanje novih hipoteza po analogiji na poznate fenomene stvar je o kojoj ne vredi raspravljati, jer je široko prihvaćeno da inspiracija za hipoteze koje će se testirati, može imati poreklo na najneverovatnijim mestima (Kelly and Hanean 1998: 263; Olsen 2002: 94). Na primer, talasna teorija svetlosti je razvijena na osnovu analogije iz već poznatog shvatanja zvuka kao talasne pojave; teorija o širenju toplote građena je po analogiji sa zakonima o proticanju tečnosti; kinetička teorija plinova zasniiva se na sličnosti s velikim brojem elastičnih čestica koje se ponašaju shodno zakonima klasične mehanike (Primorac i Ule 2006: 41). U svakom od ovih primera, kao i u mnogim drugima koji bi se mogli pomenuti, analogija ima važnu ulogu prilikom postavke osnovnih pretpostavki teorije i ona je izvor inspiracije za proširenje područja njihove primene. Naprosto, analogije ili sličnosti treba zapažati između činjenica koje pokušavamo da objasnimo i drugih činjenica čije objašnjenje već znamo (Kelly and Hanean 1998: 258).

Kao što je već pomenuto, korišćenje analogije po mišljenju mnogih strogo pozitivistički orijentisanih arheologa neizbežno vodi ka pravljenu logičke greške *afirmacije konsekvensa*. U nameri da se izbegne ova greška induktivne prirode analoškog zaključivanja i nastojeći da se približe idealu pozitivističke nauke, "novi" arheolozi su insistirali na hipotetičko-deduktivnom metodu zaključivanja. Otuda je analogija prevedena u formu "hipoteze" ili "modela" koji, da bi se potvrdili, treba da budu deduktivno testirani na arheološkoj građi (Cunningham 2003: 392). Ovim je označen pretpostavljeni pomak sa pre-naučnog (induktivnog) ka naučnom (deduktivnom) istraživanju prošlosti (Cunningham 2003: 393). Razlika između induktivne i deduktivne forme zaključivanja je, međutim, pre retorička nego realna (Kent 1978: 29-34; Koen i Nejgel 2004: 289-292;), a analoška forma zaključivanja je danas generalno prihvaćena kao neizbežan deo arheološkog istraživanja (Gould and Watson 1982: 360; Wylie 1982: 399; Cunningham 2003; David and Kramer 2001: 53). Osim toga, vera u nezavisan kontekst posmatranja u kome bi se teorije i hipoteze mogle proveravati veoma je problematičan. Ono što arheolozi i drugi istraživači vide od podataka, a naročito ono što vide u podacima, jeste u velikoj meri uslovljeno teorijom i naučnom tradicijom, očekivanjima, idejama i prethodnim iskustvima (Olsen 2002: 94).

Težnja arheologije da postane nauka koja se temelji na proveru i posmatranju rezultata, posustala je, dakle, upravo na pitanju analogije između prošlosti i sadašnjosti. Prošlost nije prvobitni podatak, ona nije istraživaču neposredno data. Arheolog ne može direktno da posmatra događaje prošlosti koju interpretira; ti događaji više nisu ovde da bi bili posmatrani, da bi se nad njima vršili eksperimenti, ili da bi bili fizički ispitani. Svako istraživanje prošlosti mora početi proučavanjem stvari koje postoje istovremeno s takvim istraživanjem. Zaključivanje o prošlosti stoga se uvek vrši po analogiji na sadašnjost. Pretpostavljajući analogiju sa savremenim procesima, mi zaključujemo kakva je bila prošlost, ali ti zaključci nikada ne mogu biti ni potpuno dokazani ni apsolutno opovrgnuti, pošto je zaključivanje po analogiji slučaj zaključivanja po verovatnoći koje u velikoj meri zavisi od uzimanja podesnih uzoraka (Koen i Nejgel 2004: 303).

Na kraju, trebalo bi reći da logika nije kriterijum koji odlučuje o tome da li događaji u ljudskoj prošlosti jesu ili nisu predmet nužnih zakona (Koen i Nejgel 2004: 363). Opšteprihvaćeni zakon o ljudskoj prošlosti još nikada nije formulisan i teško da će naše fragmentarno i često sporno znanje o prošlosti ikada uspeti da predoči šta mora i šta će biti u budućnosti. Pretpostavka da su ljudska zbivanja povezana zakonima ili nepromenljivim relacijama može se braniti kao zahtev ili postulat naučnog metoda. Međutim, zakoni koje društvene discipline pretpostavljaju u ljudskom ponašanju, kako sadašnjem, tako i prošlom, neminovno su zakoni koji ne vezuju potpune celine već samo izvesne elemente pravilnosti u ljudskom ponašanju.

Literatura

- Binford, L. 1977. General Introduction. In: *For Theory Building in Archaeology: Essays on Faunal Remains, Aquatic resources, Spatial Analysis, and Systemic Modeling*. L.R.Binford (ed.). New York. Academic Press.
- Binford, L. 1978. *Numamiut Ethnoarchaeology*. New York. Academic Press.
- Binford, L. 1981. *Bones: Ancient Men and Modern Myths*. New York. Academic Press.
- Binford, L. 1983a. *In Pursuit of the Past: Decoding the Archaeological Record*. New York. Academic Press.
- Binford, L. 1983b. Working at Archaeology: The Late 1960s and Early 1970s. In: *Working at Archaeology*. L.R.Binford (ed.). New York. Academic Press.
- Borčić, B. 1998. O metodu analogije. *Nastava matematike* XLIII/4: 1-6.
- Cunningham, J. J. 2003. Transcending the "Obnoxious Spectator": a case for processual pluralism in ethnoarchaeology. *Journal of Anthropological Archaeology* 22: 389-410.
- David, N. and Kramer, C. 2001. *Ethnoarchaeology in Action*. Cambridge. Cambridge University Press.
- Gibbon, G. 1989. *Explanation in Archaeology*. Oxford. Basil Blackwell.
- Gould, R.A. 1977. Some Current Problems in Ethnoarchaeology. In: *Experimental Archaeology*. D. Ingersoll, J.E. Yellen and W. Macdonald (eds.). New York. Columbia University Press. 359-377.
- Gould, R.A. 1980. *Living Archaeology*. Cambridge. Cambridge University Press.
- Gould, R.A. and Watson, P. J. 1982. A dialogue on the meaning and use of analogy in ethnoarchaeological reasoning. *Journal of Anthropological Archaeology* 1: 355-381.
- Hodder, I. 1982. *The Present Past*. London. L.T.Batsford.
- Kelly, J. H. and Hanen, M. P. 1990. *Archaeology and The Methodology of Science*. Albuquerque. University of New Mexico Press.
- Kobylinski, Z. 1989. Ethno-archaeological cognition and cognitive ethno-archaeology. In: *The Meanings of Things: Material Culture and Symbolic Expression.I*. Hodder (ed.). London. Routledge.
- Koen, M. i Nejgel, E. 2004. *Uvod u logiku i naučni metod*. Beograd. JASEN.
- Lucas, G. 2001. *Critical Approaches to Fieldwork*. London. Routledge.
- Olsen, B. 2002. *Od predmeta do teksta*. Beograd. Geopoetika.
- Primorac, Z. i Ule, A. 2006. Mjesto i uloga metafora i analogija u kompleksnom i pojmovnom mišljenju. *Prolegomena* Vol. 5 No. 1: 29-51.
- Porčić, M. 2006. Etnoarheologija – sadašnjost kao ključ za prošlost. *Етноантрополошки проблеми* 1. св.2: 105-121.
- Spencer, C. S. 1992. Homology, Analogy, and Comparative Research in Archaeology. *Behavior Science Research* 26: 163-168.
- Trigger, B.G. 1989 *A History of Archaeological Thought*. Cambridge. Cambridge University Press.
- Trigger, B.G. 1998. *Sociocultural Evolution*. Oxford. Blackwell.
- Džonson, M. 2008. *Arheološka teorija*. Beograd. Clío.
- Schiffer, M. B. 1988. The Structure of Archaeological theory. *American Antiquity* Vol. 53. No. 3: 461- 485.

Wylie, A. 1982. An analogy by any other name is just as analogical: a commentary on the Gould – Watson dialogue. *Journal of Anthropological Archaeology* 1: 382-401.

Wylie, A. 2002. *Thinking from Things. Essays in the Philosophy of Archaeology*. Los Angeles. University of California Press.

Zorica Kuzmanović

The use of ethnographic analogies in archaeological reasoning

As a methodological principle analogy is present in all scientific disciplines even though, from a logical standpoint, strictly observed, it does not satisfy the criteria which would qualify it as a reliable means of deduction. The question of relevancy of the analogic deduction was particularly important for archaeology which, striving towards scientific objectivity, tried to find out what was the past like. However, the history of that academic tendency to a scientific ideal has uncovered an essential unreliability (dubiousness), logical inconsistency and finally the bias of all archaeological conclusions about the past, pointing to the fact that everything we learn about the past, we learn, or better said, we interpret by analogy of (on) the present.

Key words: archaeological epistemology, deduction by analogy, Middle-range theories, ethnoarchaeology, relation archaeology.

Zorica Kuzmanović

Emploi des analogies ethnographiques dans une déduction archéologique

En tant que principe méthodologique, l'analogie est présente dans toutes les disciplines scientifiques bien que, d'un point de vue logique, à strictement parler, elle ne puisse satisfaire les critères qui la qualifieraient comme un moyen incontestable de déduction. La question du bien-fondé de la déduction analogique était particulièrement importante pour l'archéologie qui, aspirant à l'objectivité scientifique, s'efforçait de connaître réellement le passé. L'histoire de cette aspiration académique vers un idéal scientifique a toutefois dévoilé une incertitude fondamentale, une conséquence logique et enfin la non-objectivité de toutes les déductions archéologiques sur le passé, rendant compte du fait que tout ce que nous apprenons sur le passé, nous l'apprenons, ou plus exactement nous l'interprétons par analogie avec le présent.

Mots-clés: épistémologie archéologique, déduction par analogie, théorie d'extension moyenne, ethnoarchéologie, analogie relationnelle.